

УДК 37.035.3(091)"18/19"

Антипін Євген Борисович

викладач кафедри педагогіки і психології

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

y.antypin@kubg.edu.ua

ІДЕЇ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ (КІНЕЦЬ ХІХ - ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Анотація. У статті, за результатами архівних розвідок автора, висвітлено загальну характеристику ідей трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в педагогічній теорії та практиці кінця ХІХ – початку ХХ століття. Виокремлено ключові ідеї розвитку трудового навчання і виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, що були характерні для педагогічної теорії і практики в окреслених хронологічних межах, а саме: праця - навчальний предмет, праця - підготовка до подальшого життя. Узагальнено теоретичні ідеї провідних педагогів кінця ХІХ - початку ХХ століття щодо трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Ключові слова: трудове виховання; трудове навчання; ручна праця.

Актуальність. Сучасні трансформаційні освітні процеси, зокрема в дошкільній та початковій освіті, оновлення Базового компоненту дошкільної освіти та Державного стандарту початкової загальної освіти, вимагають пошуку шляхів теоретичної та практичної розробленості змісту освіти. Актуалізується проблема пошуків удосконалення змісту, форм, способів діяльності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. А відтак постає можливість звернення до набутків минулого та використання, з творчим переосмисленням, тих ідей, які були пропоновані в часи становлення дошкільної освіти та розбудови початкового навчання. Зокрема досвід трудового виховання дітей кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Мета статті: у статті подано коротку характеристику здобутків вітчизняної педагогічної науки в трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в кінці ХІХ - на початку ХХ століття для вироблення шляхів оновлення сучасної освіти.

Основний матеріал. Розвідки автора в контексті означеної проблематики дають змогу стверджувати, що саме в хронологічних межах, кінця XIX - початку XX століття, відбувалося активне звернення суспільства до питання трудового виховання дітей. А відтак, педагогічний пошук тих часів відповідав потребам суспільства, його запитам на впровадження ідей трудового виховання в освітній процес дошкільних навчальних закладів та початкової школи.

Педагогічна думка кінця XIX початку XX століття свідомо і активно продовжила та розвинула ідеї своїх попередників, які стверджували необхідність трудового виховання, як важливої складової розвитку особистості. Ідеї П. Лесгафта, О. Духновича, К. Ушинського знаходять своє продовження в працях С. Русової, Т. Лубенця, Я. Чепіги та інших. [1,3,4,5,6,12,13]

Так, Софія Русова в своїй статі «П. Лесгафт і його педагогічні ідеї», надрукованій в журналі «Світло», підтримує ідею Лесгафта стосовно того, що дітей треба водити на виробництво, щоб вони дивилися на робітників, знайомилися з працею та спілкувалися з людьми праці. [5]. Ідея К. Ушинського, про основу всіляких покращень в житті народу, та основу цивілізаційного розвитку, яку він вбачав цілковито тільки у народній школі, яка за його переконанням могла б внести в життя народу здорову першочергову освіту та відкрити душі й серця людей до уроків великих наставників людства, набула розвитку в поглядах Т. Лубенця. [1] Тимофій Григорович в своїй праці «Педагогические беседы» писав, що великого значення для народної школи має дитячий садок. Педагог наголошував, що діти які приходять до школи переважно не готові до неї, погано говорять, не володіють елементарними поняттями та навичками, мають прояви моральної зіпсованості, саме тому вчителі втрачають багато часу на виправлення такої ситуації, але не завжди це проходить успішно, адже сприятливий для цього час уже втрачено.[6]

Розвиток промисловості був визначальним щодо змін у соціальній структурі. Суспільство потребувало кваліфікованих працівників в різних галузях. Простежувалися суперечності між існуючою системою освіти та її неспроможністю

забезпечити означені суспільні потреби. Але не менш важливою була проблема трудового виховання, в становленні та розвитку особистості. Впровадження змісту, форм трудового виховання дітей мало допомогти у формуванні людини свідомої, готової до практичного життя та умілої (тобто такої, що може працювати руками). У педагогічній теорії актуалізована проблема впливу трудового виховання на фізичний, моральний, психічний, інтелектуальний розвиток дитини. Праця дітей розглядається одночасно в різних аспектах, а саме: активний процес (А.Вержбицький), виховне явище (Т.Лубенець, Я.Чепіга), засіб розвитку та умова виховання(С.Русова).

За результатами огляду матеріалів з фондів архівів (ЦДІАК, Ф. 707, 442) праць педагогів того часу, періодичної преси, зроблено спробу узагальнення існуючих концепцій трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Доцільно, на наш погляд, виокремити існування двох ключових ідей трудового виховання. Перша з них: праця – окремий навчальний предмет («педагогічна праця»). Означена ідея знаходить своє широке відображення та підтримку з кінця ХІХ століття, коли Міністерство народної освіти видає пропозицію Міністра народної освіти від 6 березня 1894 року про включення «по-можливості» ручної праці в число предметів які викладаються в народних училищах. [11, 150]

В цьому документі знаходимо відповіді про особливості організації трудового виховання дітей. Міністерство народної освіти створило особливе управління технічними навчальними закладами поклавши на них обов'язок здійснювати загальне керівництво процесом навчання ручної праці та ремесел в загальноосвітніх навчальних закладах. Новоствореним відділом було розроблено низку правил, які визначали трудове навчання дітей молодшого шкільного віку.

Насамперед, зазначені правила введення «ручної праці» в освітній процес, регламентували компетентність самих педагогів з даного питання. Гальмівним чинником упровадження ручної праці в навчальний процес усіх народних училищ була нестача вчителів, які могли здійснювати таку підготовку, адже це мали бути вчителі спеціально підготовлені до цього в інститутах або учительських семінаріях.[11, 150]

Варто зауважити, що лише через рік Міністерство прийняло рішення затвердити штатні одиниці викладачів ручної праці в деяких інститутах та семінаріях. [11, 262-263] У «Циркулярі по управлінню народними училищами Південно-Західного краю» знаходимо інформацію про можливість ведення ручної праці вчителями по проходженню тимчасових курсів ручної праці та за наявності у них відповідних свідоцтв. За цих умов неможливим вважалося залучення до навчально-виховного процесу ремісників та майстрів без фахової педагогічної освіти. [11, 150] Хоча в подальшому, природним чином, вчителі народних училищ та педагоги теоретики пропонували запрошувати їх до такого викладання. Це було виправдано, адже відсутність адоптованих програм трудового навчання та кваліфікованих учителів викликали труднощі в організації трудового навчання в народних училищах. Аргументуючи свою позицію, педагоги виступали за те, що робітники практики можуть заохотити дітей до праці, а також вказати на тонкощі та особливості кожного ремесла.

Загалом Міністерство народної освіти в 1894 - 1899 р.р. фактично поклало завдання розроблення теоретичного та методичного забезпечення трудового навчання і виховання учнів на народні училища. Це простежується у правилах, що були розроблені міністерством. Перш за все, всі народні училища, які вже впровадили викладання ручної праці, мали щорічно представляти звіт про свою діяльність до Міністерства. Про кожен новий відкритий клас ручної праці слід було повідомляти до Міністерства народної освіти. [11, 150]

Вирішення проблеми підготовки фахівців з трудового навчання було покладено на тимчасові курси з ручної праці. Організація таких курсів покладалася в цілому на освітні округи. За відсутності визначених правил організації, Міністерство освіти бере на себе обов'язок затверджувати керівників таких курсів та вимагає програми і звіт про проведення. [11, 150] Така позиція Міністерства народної освіти вказує на те, що значна увага приділялася проблемі впровадження «педагогічної (ручної) праці» в освітній процес. Оскільки не було відповідної нормативно-правової, науково-

методичної підготовки, керівні органи освіти вважали за можливе безнормативне ведення трудового навчання та виховання учнів.

Тільки через чотири роки (1899р.) Міністерством народної освіти видано систематичне керівництво по ручній праці. Це керівництво фактично містило програму, розроблену викладачем Санкт-Петербурзького інституту К.Ю.Цирулем по дорученню Відділу Ученого Комітету по технічній і професійній освіті. [9, 23] Розвиток цієї ідеї простежується в педагогічній пресі того часу. Зокрема журнал «Трудовое воспитание» який був заснований «Російським товариством педагогічної ручної праці», що почало свою діяльність у 1909 році, публікує звернення від учбових округів про виділення коштів для організації майстерень. В тому ж журналі знаходимо доповідь К.Ю. Цируля, автора програми з ручної праці, який був прочитаний ним на Всеросійському з'їзді художників в Санкт-Петербурзі. В своєму виступі К.Ю Цируль звертав увагу на педагогічну ручну працю як засіб художнього виховання дітей. [2]

Другою провідною ідеєю, що отримала розвиток, була підготовка дітей до життя (навички для подальшої трудової діяльності). Розглядаючи проблему трудового виховання, як залучення школярів до сільськогосподарської праці, звертаємо увагу на розпорядження Міністерства народної освіти до Попечителя Київським учбовим округом прохання розіслати по початковим училищам брошуру І.І. Мещерського «О садах и питомниках при народных училищах (извлечение из отчета по командировке)» (подано мовою оригіналу). Ця брошура була надана Міністерству народної освіти Департаментом землеробства та сільського господарства. [10, 2] Така співпраця була обумовлена зацікавленістю уряду в поширенні ідеї трудового виховання та в комплексній організації окресленого питання. Це підтверджується розпорядженням про випуску журналу «Плодівництво» та розробленими правилами безкоштовної видачі місцевим закладам Головного Управління Землевпорядкування і Землеробства народним та церковним школам посадкового матеріалу, насіння, інструментів і решти для ведення різних напрямків сільського господарства.[7, 107-122]

Однак ідея організації пришкільних садів та городів на практиці не досягла успіху. Можемо свідомо вказувати на низьку продуктивність впровадження і організації пришкільних садів та городів. Підтвердженням цьому є листи, написані директорами народних училищ та вчителями, у відповідь на розіслане по народних училищах звернення попечителя Київського учбового округу. [8, 5-45]

Таке звернення відповідно було надіслане попечителю Київського учбового округу від Управляючого відділом промислових училищ Міністерства народної освіти з метою отримання інформації про дієвість «Правил о мерах содействия Министерства земледелия и Государственного имущества развитию различных отраслей сельского хозяйства при народных школах», які були викладені відповідно до пропозиції Міністерства народної освіти 24 лютого 1895 року за №1850. В цих листах директори початкових училищ та учителі пишуть переважно про відсутність часу на організацію таких занять та небажання учителів займатися садами і городами на пришкільних ділянках. Хоча у наведених вище правилах були зазначені можливості отримання винагороди за взірцеве ведення пришкільної ділянки. Загалом ставлення вчителів до впровадження трудового виховання в початкових школах шляхом залучення їх до сільськогосподарської праці та різних ремесел було дуже суперечливим. Наприклад учитель О.Кулик в статті «Погляд на завдання нової школи», надрукованій в додатку до циркуляру по керівництву Київським учбовим округом, а саме в циркулярі по керівництву народними училищами, пише, що нижча народна школа має повідомляти дітям деякі знання по садівництву та городництву, а також ознайомлювати дітей з різними ремеслами. Інспектор народних училищ І.Самойлович в статті «До питання викладання сільського господарства в початкових школах» надрукованій на наступних сторінках того ж циркуляру пише, що це буде можливо тільки за умов радикальних змін в народній освіті, коли школи зможуть давати широку програму загальноосвітніх знань, на фундаменті яких будуть подаватися і ті знання, які можна буде використовувати на практиці в сільському житті.[7, 107-122]

Ідеї трудового виховання набули актуальності на початку ХХ століття. Це підтверджується розмаїттям статей та праць педагогів надрукованих у різних педагогічних журналах того часу. Прикладом може слугувати журнал «Світло» на сторінках якого ми знаходимо ряд статей присвячених питанням трудового виховання. Статті Софії Русової, які присвячені як дошкільній освіті, так і побудові нової школи, містять в собі ідеї трудового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Педагог писала про важливість ручної праці і необхідність правильного розвитку її в садках та школах з метою перетворення її на справді живий, корисний та активний метод в навчанні. [3] Також Софія Федорівна наголошує на необхідності диференціації змісту трудового навчання у відповідності до територіальних та соціальних, вікових відмінностей. [4]

З огляду на проблематику статті заслуговують на увагу праці Я.Чепіги, присвячені ідеям та розробкам проектів нової школи. В цих працях він звертає увагу на те, що праця є невід'ємною частиною процесу навчання. В своїй статті «Проект української школи» він акцентував увагу на змісті трудового навчання та диференціації його в залежності від віку дитини. Він вважав, що перші два роки у школі праця дитини розглядається як активність у житті інших (догляд за рослинами, тваринами), а в наступні роки необхідним стає взаємозв'язок фізичної праці та розумової.[14]

Висновок. Таким чином для періоду кінця ХІХ та початку ХХ століття характерним було звернення педагогів до проблеми трудового виховання дітей, що знаходило відображення в усіх сферах життя людей. В освіті ці процеси відбувалися поступово та розвивалися двома паралельними лініями. Ідеї «педагогічної ручної праці» та підготовки до майбутнього життя через залучення до праці. Кожна ідея внесла свій вклад в реформування школи та набули подальшого розвитку в часи становлення Єдиної трудової школи, що може стати підставою до окремих розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. К.Д. Ушинський Избранные произведения / выпуск второй, М. – Л., 1946
2. К.Ю. Цируль Педагогический ручной труд как средство художественного воспитания / Цируль К. / Доклад К.Ю. Цируль Всероссийскому Съезду художников в СПб 28-ХІІ-1911г. // Трудовое воспитание, - 1914., №1
3. С.Русова Дошкільне виховання / Русова Софія // Світло, - 1913., №3
4. С.Русова Ідейні підвалини школи / Русова Софія // Світло, - 1913 №8
5. С.Русова П.Лесгафт і його педагогічні ідеї / Русова С. // Світло, 1912, книга 9
6. Т.Г.Лубенец Педагогические беседы / Лубенец Т.Г. / Издание второе, дополненное и переработаное , Издание книжного магазина П.В.Луковникова, С.-Петербург, 1913
7. ЦДІАК Ф. 442, оп. 661, д. 2, Дело о циркулярах и бумагах относящихся к делу и руководству., 331 арк.
8. ЦДІАК Ф. 707, оп. 227 д. 64 Дело управління Київського учебного округа с правилами о мерах содействия Министерства земледелия и Государственного имущества розвитку различных отраслей сельского хозяйства при народных школах., 57 арк.
9. ЦДІАК Ф.707, оп.227, спр.80, Дело управління Київського учебного округа с циркулярными распоряжениями Министерства Народного Просвещения., 90 арк.
10. ЦДІАК Ф.707, оп.296, д.37, Дело правления Київського учебного округа с циркулярными распоряжениями Министерства Народного Просвещения и г.Попечителя Київського Учебного Округа., 30 арк.
11. ЦДІАК Ф.707, оп.296, спр.68 ч.1 Дело управления Київського учебного округа Об издании Циркуляр по Волинской губернии., 268 арк.
12. Чепіга Я. Практична трудова педагогіка. - Х.; К.: Книгоспілка, 1924 р. - 120 с.
13. Чепіга Я. Проект української школи / Чепіга Яків // Світло, - 1913, №3-4

Рецензент

Іванюк Г.І. - д. пед. н., доц.

Стаття надійшла до редакції 19.11.2014

ИДЕИ ТРУДОВОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО И МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА (КОНЕЦ XIX - НАЧАЛО XX ВЕКА)

Антипин Евгений Борисович

преподаватель кафедры педагогики и психологии

Киевский университет имени Бориса Гринченко, г.Киев

y.antypin@kubg.edu.ua

Аннотация: Данная статья представляет собой общую характеристику проблемы трудового воспитания детей дошкольного и младшего школьного возраста в период конца XIX – начала XX века. Раскрывает основные идеи решения заявленной проблемы.

Ключевые слова: трудовое воспитание; ручной труд; педагогический труд.

IDEAS OF LABOR EDUCATION OF PRE-SCHOOL AND PRIMARY SCHOOL CHILDREN (END OF XIXth - EARLY XXth CENTURY)

Eugen B. Antypin

Lecturer, Department of Pedagogy and Psychology

Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv

y.antypin@kubg.edu.ua

Abstract: The article consist the common characteristic of the problem of preschool and primary school children labor education on the period of the end of XIX-th – the beginning of XX-th century. It shows the main ideas of solution of the presented problem.

Key words: labor education; manual labor; employment training.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. K.D. Ushins'kij Selected works / second edition, M. – L., 1946 (in Russian)
2. K.Ju. Cirul' Teaching manual labor as a means of artistic education /Cirul' K. /Report of K.Ju. Cirul' to all-Russian congress of artists in St.P. 28-XII-1911 // Trudovoe vospitanie, - 1914., №1 (in Russian)
3. S.Rusova Pre-school education / Rusova Sofija // Svitlo, - 1913., №3 (in Ukrainian)
4. S.Rusova The ideological foundation of school / Rusova Sofija // Svitlo, - 1913 №8 (in Ukrainian)
5. S.Rusova P.Lesgaft and his pedagogical ideas / Rusova S. // Svitlo, 1912, book 9 (in Ukrainian)
6. T.G.Lubenec Pedagogical talks / Lubenec T.G. / Second edition, expanded and redesigned , edition of book store of P.V.Lukovnikov, St.Petersburg, 1913 (in Russian)
7. CDIAK F. 442, exp. 661, c. 2, The Case of the circulars and papers relating to the case and manual., 331 sheets. (in Russian)
8. CDIAK F. 707, exp. 227 c. 64 Case management Kiev school district with the rules on measures to promote the Ministry of Agriculture and State Property development of various sectors of agriculture at national schools., 57 sheets. (in Russian)
9. CDIAK F.707, exp.227, c.80, Case management Kiev school district with a circular order of the Ministry of National Education., 90 sheets. (in Russian)
10. CDIAK F.707, exp.296, c.37, Case management of the Kiev school district with a circular order of the Ministry of National Education and Trustee Kiev school district., 30 sheets. (in Russian)
11. CDIAK F.707, exp.296, c.68 p.1 Case management Kiev school district on circulars on Volyn province., 268 sheets. (in Russian)
12. Chepiga Ja. Practical pedagogy labor / Chepiga Jakiv - X.; K.: Knigospilka, 1924 - 120 p. (in Ukrainian)
13. Chepiga Ja. Project Ukrainian school / Chepiga Jakiv // Svitlo, - 1913, №3-4 (in Ukrainian)